ԻՐԱՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԻՐԱՒՈՒՆՔ ՀԱՅՈՑ

Դ.

Լուծումն Դատաստանագրոց Լեմպերկի:

5. Ցանցաւորութեան իրաւունք:

(Շարունակութիւն եւ վերջ)

Մովսիսական իրաւանց խիստ որոշումներն ծնողաց մեծարանաց դէմ գործող տղոց մասին (Երկ. Օր. ԻԱ. 18—, Ղեւտ. Ի. 9, Ելք, ԻԱ. 15, 17) կը մեղմացուին անով՝ որ տղան ապաշխարանք կրել միայն կը պարտաւորի, եւ ծնողք կրնան զինք ժառանգութենէ զրկել (Գլ. 19, 22, 59. Համմ. նաեւ Գլ. 78)[1]:

Մովսիսական իրաւանց խիստ պատիժներն մարդագողաց դէմ (մահապարտութիւն, Ելք, ԻԱ. 16, Երկ. Օր. ԻԴ. 7,) մեղմացուած եւ փոխուած են բանտարգելութեան, ձեռքը կտրելու կամ տաքացուն երկաթով խարելու (Գլ. 21, 91):

Դիազերծ ընողներուն մահու պատիժ կը տրուի, եթէ գերեզմանակրկիտն անմիջապէս բռնուի. ապա թէ ոչ՝ ապաշխարանք միայն (Գլ. 75)[2]:

Անիրաւութիւնք կը պատժուի բանտարգելութեամբ եւ պատիժներով (Գլ. 61). ի մասնաւորի՝ անիրաւութիւն կը համարուի նաեւ մորուքը քաշելն (Գլ. 10)[3]: Եկեղեցական մը թշնամանելն մեծագոյն յանցանք կը համարուի (Գլ. 13):

Կին կամ կոյս բռնաբարողն մահու պարտապան է. (Գլ. 62. Համմ. Երկ. Օր. ԻԲ. 25—) ուրիշ տեսակ բռնական անպարկեշտութիւնք բանտարգելութեան եւ կամայական պատժոց կ'ենթարկուին (Գլ. 62): Կին մը, որ երկու կռուող արքն իրարմէ բաժնելու համար՝ անվայել եղանակաւ կը միջամտէ, ինչպէս կը յիշուի Երկ. Օր. ԻԵ. 11—, մովսիսական իրաւանց համեմատ աջ ձեռքը կը կորսնցընէ: Հայ իրաւունքը նոյնը կը կրկնէ, բայց այս չափաւորութեամբ՝ որ ձեռաց տեղ կրնայ դրամ հատուցանել (Գլ. 74):

Կին մը չի կրնար առն մարդոյ զգեստ հագնիլ, նոյնպէս այրն՝ կնոջ (Գլ. 65. Երկ. Օր. ԻԲ. 5.)[4]. ով որ հակառակ կը գործէ՝ ըստ կամի պատիժ կ'ընդունի (Գլ. 65):

Սուտերդումն վասահամբաւ կ'ըլլայ (Գլ. 37)[5]. նոյնպէս ով որ սուտ չափ եւ կշիռ կը գործածէ (Գլ. 104). սուտ վկայն կը պատժուի՝ իբրեւ չար մէկն. (Գլ. 57) այսինքն՝ ապաշխարանաց կ'ենթարկուի[1]. իսկ մովսիսական իրաւանց համեմատ՝ հատուցում պիտի ընէ (Համմ. Երկ. Օր. ԺԹ. 19)[2]: Դրամանենգն ձեռքը կը կորսնցընէ (Գլ. 104): Հրձիգն, որ հուր ձգելու ժամանակ կը բռնուի, հրոյ մահու պատիժ կ'ընդունի[3]. եթէ նոյն ատեն չբռնուի, ըստ կամի բանտարգելութեան կամ տուգանք վճարելու պատիժ կ'առնու. իսկ եթէ "մատնողն չարութեամբ մատնած ըլլայ„ մահուան պատիժ կ'ընդունի (Գլ. 42): Սահմանաքարն տեղափոխելն արգելեալ է (Գլ. 56, Համմ. Երկ. Օր. ԺԹ. 14, 17, 27):

Գողը կը կախուի[4], նոյնպէս գողակիցը (Գլ. 90, 91, 34, 37, 60). բայց մարմինը գիշերը կախաղանի վրայ պիտի չմնայ, այլ վար պիտի առնուի եւ թաղուի[5]. — Ճիշդ մովսիսական իրաւանց համեմատ (Երկ. Օր. ԻԱ. 22): Նոյնպէս աւազակին պատիժն է մահ (Գլ. 60, 91), ինչպէս նաեւ գիշերը գողութեան համար տուն մտնողին (Գլ. 61): Տիրոջ դրամն գաղտնի գործածելով կորսնցնողին վրայ կը դրուի վասահամբաւութիւն (Գլ. 60, Համմ. 37):

Խաբէութիւնը պատիժ կ'ընդունի ըստ կամի (Գլ. 82, Համմ. 104):

Այն դատաւորն, որ իրաւանց չի հետեւիր կամ կաշառ կ'առնու, վասահամբաւ կ'ըլլայ (էջ 8)[6]. Համմ. Ելք, ԻԳ. 6—8. Ղեւտ. ԺԹ. 15. Երկ. Օր. Ա. 27. ԺԶ. 19, Նոյնպէս ուրիշ մը զրպարտութեամբ ամբաստանողն (Գլ. 37). ասիկայ կ'ընդունի նաեւ ըստ պարագայից դրամական պատիժ եւ բանտարգելութիւն (Գլ. 61):

Թագաւորին դէմ դաւաճանութեան պատիժն է մահ (Գլ. 1). իսկ դաւաճանաց տղոց մասին վերն խօսեցանք: Ով որ զթագաւորն կամ տէրութեան մեծամեծներն կը պարսաւէ՝ նզովք կ'ընդունի, եւ եթէ եկեղեցական է՝ կարգընկեց կ'ըլլայ. վասն զի "թագաւորական մեծվայելչութիւնն նաեւ աստուածային իշխանութեան ներկայացուցիչն է„ (Գլ. 14):

Հոս պէտք ենք յիշել նաեւ յանցաւոր գործքերով յառաջ եկած վնասուց հատուցումն ալ, որովհետեւ արեան գնոյ եղանակին յառաջադիմութեան շրջանին մէջ՝ պատժական իրաւանց հետ սերտ յարաբերութիւն ունի:

Այն ամէն դիպուց մէջ՝ ուր սպանութեան դիմաց արեան գին կը վճարուի, եթէ միայն վիրաւորուի՝ հիւանդութեան եւ առողջանալու համար եղած ծախքը պիտի վճարուի. (Գլ. 4, 7, 8, 11, 12, 23, 26, 96. Համմ. Ելք ԻԱ. 18—) եւ եթէ մնայուն խեղութիւն մը յառաջ գայ անկէ,

---

[1] Հայ իրաւանց § 262ին մէջ տա. Հաքագհ. Բ. 257, մովսիսական իրաւունքը կը կրկնուի: Հանդերձ այսու ասարբեք եւս մովսիսական իրաւանց խստութիւնք մեղմացուցած են մեկնելով, եւ մահուան պատիժն մէկդի թողած, Համմ. Fassel, Mosaisch-rabbinisches Strafgesetz, S. 10 f.

[2] Նման Հայ իրաւանց § 282ի տա. Հաքագհ. Բ. 259:

[3] Համմ. Հայ իրաւանց § 183ն տա. Հաքագհ. Բ. 255, որուն համեմատ՝ յանցաւորն երկու անգամ պիտի ածիլուի եւ ամէն անգամ գաւազանի եօթն հարուած պիտի ընդունի:

[4] Նման Հայ իրաւանց § 266ի տա. Հաքագհ. Բ. 257:

[5] Վախթանգի իրաւանց համեմատ § 237, 238 (Հաքագհ. Բ. 220) սատերդումն ամէն կենակցութենէ եւ ընկերութենէ զուրս կը հանուի:

[1] Համմ. Հայ իրաւանց § 336ն տա. Հաքագհ. Բ. 261:

[2] Նոյնպէս Վախթանգի իրաւանց համեմատ Բ. 226, 227, 253 տա. Հաքագհ. Բ. 219, 221:

[3] Նոյնպէս Հայ իրաւանց § 234ն տա. Հաքագհ. Բ. 256:

[4] Համմ. ասորական-հռոմէական իրաւագիրքն, Հայ թարգմ. § 117:

[5] Նոյնպէս Հայ իրաւանց § 163ն տա. Հաքագհ. Բ. 257:

[6] Սեկկիզմունտ թագաւորն յանձն կ'առնու՝ որ կաշառնայ բռնութիլ եւ առով վասահամբաւութիւնք բարձուի: Բայց Հայ իրաւագիրքն չ'ընդունիր՝ որ սխալ վճիռ մը, այնու որ տրուած է, իրաւանց զօրութիւն ունենայ եւ վասահամբաւ ընէ զդատաւորն, այլ միայն այն՝ թէ դիտութեամբ իրաւունքէ խոտորիլն վասահամբաւութիւն յառաջ կը բերէ. եւ վասահամբաւութիւնք կը մնայ՝ թէեւ բողոքել կարելի ըլլայ:

digitised by A.R.A.R.@

այս վճարմունքէն զատ՝ նաեւ խեղութեան համապատասխանող գին մ'ալ պիտի վճարուի (Գլ. 4, 12)[1]։ Ասկէ զատ կը յիշուի նաեւ ատենին վճարելի խաղաղութեան դրամ մ'ալ (Գլ. 23)[2]։ Ցղց մասին՝ վճարելու պարտաւորութիւնն հոս ալ մեղմ է (Գլ. 4, 6)։

Ով որ դիտմամբ անասուն մը կը մեռցընէ, վնասուն կը պարտաւորի, — նաեւ այն ատեն՝ երբ անասունն սպանողին երկիրը մտած ըլլայ[3]. եւ եթէ զանասունն ծանր վիրաւորէ, ըստ ծանրութեան՝ հատուցանելու կը պարտաւորի. այսպէս օր. աղ. անասնոյն գնոյն քառորդը պիտի վճարէ՝ եթէ մէկ եղջիւրն կոտրէ, մէկ ոտքը կաղացընէ եւ այլն։ Բայց այս ամէն դիպաց մէջ միտ պիտի դրուի, թէ արդեօք անասնոյն տիրոջ յանցաւորութիւն եղա՞ծ է, որ անասնոյն վրայ քիչ մ'աւելի հօկէ (Գլ. 95)։

Ով որ օտարին ցորենեղէնը կը հնձէ, հատուցում պիտի ընէ (Գլ. 67)[4]. նոյնպէս ով որ օտարին այգիէն խաղող կը քաղէ (Գլ. 68). սակայն երկու դիպաց մէջ ալ վերն յիշուած չափաւորութեանց ալ միտ դնելու է։ Նոյնպէս կը պարտաւորի ով որ օտարին պտղատու ծառն կը փճացընէ կամ անասունը կը մեռցընէ (Գլ. 43, 44, 102). ինչպէս նաեւ ով որ օտարին գերին վտանգաւոր ճամբայ մը կ'ուղարկէ, եւ սակայն ճամբան կը վնասուի (Գլ. 93). Նոյնպէս ով որ հոր կամ ջրհոր մը կը փորէ եւ չի ծածկեր, որով անասուն մը մէջը կ'իյնայ եւ կը վիրաւորի. բայց այս դէպքիս մէջ անասնոյն մորթն իրեն կը պահէ (Գլ. 29. Համմտ. Ելք, ԻԱ. 33, 34)։

Բայց նաեւ հասարակութեան վնասակար շինուածոց վրայ, որոնք ուրիշին ստացուածոց կը վնասեն, հատուցման պարտք կը դրուի. այսպէս եթէ մէկն առանց կարեւոր զգուշութեանց ջրանցք կը բանայ որ ջուրն իր երկրէն հեռանայ, եւ ջուրը դրացւոյն երկրին վրայ վազելու ըլլայ (Գլ. 98)[5]։ Եւ ով որ դիտմամբ կամ անզգուշութեամբ կրակ կը հանէ, վնասուողին պիտի հատուցանէ անոր վնասուց կրկինը. իսկ եթէ կրակը հեռուէն գայ, միայն վնասուն կէսը պիտի հատուցանէ. (Գլ. 36, 42) — յայտնի է թէ անոր համար՝ որ այս դէպքիս մէջ ուրիշներն վնասուց գործակից եղան։

Անասնէ մ'եղած վնասն ճիշդ մովսիսական իրաւանց համեմատ կը դատուի։ Վնասող անասնոյն տէրն եթէ յանցաւոր է, վնասը պիտի հատուցանէ (Գլ. 32, 95), բնականապէս եւս առաւել՝ եթէ ինքն անձամբ զանասունն օտարին ստացուածոց մէջ վարէ (Գլ. 35)։ Այսպէս նաեւ եթէ անասուն մ'ուրիշ անասնոյ մը վնասէ, եթէ երկուքէն մէկուն տէրը յանցաւոր է՝ այնու որ ազդարարութեանց առանց միտ դնելու՝ վնասակար անասուն մը կը պահէ, վնասը պիտի հատուցանէ (Գլ. 31), որ կրնայ ըլլալ նաեւ սպանուած անասնոյն փոխարէն իւր կենդանի անասունը տալով (Գլ. 28. Համմտ. Ելք, ԻԱ. 36)։ Եթէ եւ ոչ մէկն յանցաւոր է՝ այն ատեն մովսիսական իրաւանց հիմնական նախադասութիւնն ի զօրութեան կ'ըլլայ, այն է՝ վնասը պիտի բաժնուի։ Հոս իրաւացի չ'երեւար՝ եթէ պատահական վնասն միայն մէկուն տրուի. անոր համար դժբախտութեան հետեւութիւնն երկուքն ալ պիտի կրեն։ Եթէ մեռեալ եւ մեռցընող անասունները գրեթէ իրարու հաւասար են, այն ատեն մեռցընողը պիտի ծախուի եւ դրամը մէջերնին պիտի բաժնուի. իսկ եթէ մեռեալն ուրիշ տեսակ անասուն է, այն ատեն անոր գնոյն կէսը պիտի հատուցուի. փոքրիկ անասնոյ մը համար հատուցում ամենեւին չկայ (Գլ. 28, 31[1]. Համմտ. Ելք, ԻԱ. 35)։

6. Քաղաքական դատ։

Ինչպէս հրէական սովորութեան[2], նոյնպէս Հայ իրաւանց համեմատ դատաւոր մ'առանձին վճիռ չի տար, հապա իրեն կ'ընկերանան 12 կամ 6 եւ կամ առ նուազն 4 իրաւագէտ անձինք (Գլ. 120)[3]։ Եւ ինչպէս հրէական, նոյնպէս բուն հայական իրաւանց համեմատ այսպիսի վճիռ մ'անբողոքելի է. ամէն մարդ վճռոյն պիտի անսայ, եւ յաջ ու յահեակ պիտի չխոտորի. վասն զի ատենի անհնազանդութիւնն է միանգամայն անհնազանդութիւն Աստուծոյ[4], եւ ասոր վրայ մահու պատիժ կայ (Գլ. 55. Համմտ. Երկր. Օր. 17, 11—13)[5]։ Եւ սակայն իրաւագիրքն ուրիշ տեղ մը կը նշանակէ բողոք մը, բայց միայն առ թագաւորն (Գլ. 118)։

Դատաւորին մասնաւորապէս յորդոր կը տրուի արդար դատել եւ աղքատին ու հարուստին մէջ ամենեւին զանազանութիւն չընել (էջ 8, Համմտ. Ելք, ԻԳ. 6—, Ղեւտ. ԺԹ. 15։)

Որեւէ դատաստանական գործ մը, ըլլայ երկու կողմանց մէջ, ըլլայ յատենի դատաւորաց, Կիրակի օրը չի կրնար ըլլալ (էջ 7), — այսպէս կ'որոշէ այն վճիռն՝ որ Յովհաննէս Բագրատունեաց կը տրուի։ Համմտ. վերն § Ե։

Վճիռը պիտի տրուի երկու կողմն ալ լսելէն ետեւ (Գլ. 119, Համմտ. 44, 55, 121). եւ եթէ հարկ ըլլայ՝ նաեւ երկրորդական որոշումներն ընելէն ետեւ. վճիռն ու յանցանաց ցուցմունքն բերանացի պիտի ըլլան (Գլ. 121)[6]։ Ով որ ատենի առջեւ

---

[1] Գլ. 12ի մէջ կ'ըսուի. "Դատաւորական պաշտաման հնութիւնն այնպիսի դիպաց մէջ որոշէ զայն, զոր կը թելադրէ արդարութիւնը"։ Անոր համար վճարման չափն դատաւորաց կամքէն կախեալ էր, ըստ իւր տեսակ մ'ապաշխարանք։

[2] Նոյնը կը վճռէ նաեւ Հայ իրաւանց § 152 եւ 416ն առ Հայքուդհ. Բ. 250, 265 (այն է՝ վիճակին համեմատ դրամական պատիժ մը, ի նպաստ թագին)։

[3] Բայց դրաւելու իրաւունք ունի. համմտ. վերը։

[4] Համմտ. Հայ իրաւանց § 270ն առ Հայքուդհ. Բ. 258, որուն համեմատ՝ գողութեան համար տրուած պատիժը կը տրուի։

[5] Համմտ. նաեւ Հայ իրաւանց § 384ն առ Հայքուդհ. Բ. 262։

[1] Ի Գլ. 31 "սպանիչն ոչխարն պիտի ծախուի" սխալ թարգմանուած պիտի ըլլայ ի լատին. պէտք է ըլլալ "սպանող ոչխարն"։ Համմտ. նաեւ Գլ. 102։

[2] Համմտ. Bloch, Civilprocessordnung nach mosaisch-rabbinischem Rechte, S. 4.

[3] Լեռնպէրկի Հայոց դատաստանական կազմակերպութիւնը տես վերը։

[4] Ռաբբունական իրաւանց մասին համմտ. Fassel, Mosaisch-rabbinisches Strafgesetz, S. 21 f.

[5] Ռաբբունական իրաւունքն ալ, գէթ իբր կանոն, կ'ընդունի մի միայն եղծիչ ատեան. Fassel, Mosaisch-rabbinisches Gerichtsverfahren, S. 159 f., Mosaisch-rabbinisches Strafgesetz, S. 73.

[6] Ինչպէս նաեւ հրէական իրաւանց մէջ, համմտ. Bloch, S. 84 f.

digitised by A.R.A.R.@

անպատշած վարմունք կը ցուցընէ, կ'ենթարկուի ըստ կամի ատենական պատժոց, այսինքն՝ կրնայ դրամական եւ բանտարգելութեան պատիժ տրուիլ իրեն (Գլ. 121)։

Դատ ունեցողներն սովորաբար չեն կրնար իրենց փոխանորդ մը դնել (Գլ. 57, 119) — ինչպէս նաեւ Հրէական իրաւանց[1] եւ ամէն նախնական իրաւանց մէջ. անոր համար անչափահասից դէմ եղած դատաստանը պիտի յետաձգուի մինչեւ չափահասութիւն (Գլ. 115)։ Միայն կանանց տեղ կրնան իրենց այրքն կամ ազգականքն, այսինքն իրենց յանձանձիչքն յատենի երեւալ. բայց այսպէս ուրիշին տեղ դատաստանի ներկայացողն իւր վաւերական թուղթը պիտի ցուցընէ. եթէ մէկը նենգութեամբ առանց վաւերականի իբրեւ փոխանորդ ներկայանայ՝ կինն անկէ վնաս մը չի կրեր (Գլ. 123)։

Դատ ունեցողներն խիստ պարտաւորութիւն ունին ներկայանալու, — ինչպէս է նաեւ կանոնական իրաւանց եւ Հրէական իրաւանց մէջ։ Բայց մինչ Հրէականն միայն հոգեւոր միջոցներով՝ նզովքով կը ստիպէ[2], Հայ իրաւունքն աշխարհական միջոցներով կը ստիպէ։ Ով որ յամառութեամբ չի ներկայանար, ամէն մէկ չներկայանալուն՝ դրամական պատիժ մը կ'առնու, առաջին անգամ երեք, յաջորդ անգամներուն վեց կէօշ (grossi). բաց անկէ՝ կրնայ նաեւ բանտ դրուիլ, մինչեւ որ պատշաճ երաշխաւորութիւն տայ (Գլ. 122)։ Սակայն Հայ իրաւունքն նաեւ դատին որոշումն ալ կը գործադրէ յամառութիւնը ճանչնալէն ետեւ. այսինքն՝ եթէ ամբաստանեալն երեք անգամ ազդարարութիւն ընդունելէն ետեւ չի ներկայանար, ոչ միայն յիշեալ պատիժները կ'առնու, այլ եւ դատը կը կորսնցընէ (Գլ. 122)։ Յայտնի է որ իրաւունքն դէպ ի նոր շրջան զարգանալու վրայ է, որուն մէջ յամառութիւնը ներկայանալու պարտքը կը բառնայ. այս շրջանին դեռ հասած չէ Հայ իրաւունքն, բայց հասնելու վրայ է. վասն զի ներկայանալու պարտքէն յամառութեան դէմ վարմանց անցումն՝ յետադիմութիւն չէ, այլ միայն կամաց կամաց զարգացումն։

Օտար ամբաստանողներու համար հիւրընկալութեան իրաւունք մը կայ, այս է՝ օտարականաց դատը շուտով կը կատարուի. վերջին պայմանաժամն է չորրորդ օրն, ուր սովորական պայմանաժամն է երեք շաբաթ (Գլ. 122)։

Գլխաւոր ցուցումն է վկայից ցուցումը։ Ինչպէս որ կանոնական իրաւանց եւ նաեւ մովսիսական իրաւանց մէջ, նոյնպէս հոս երկու կամ երեք վկայից միաբան վկայութիւնն իբրեւ ցուցում կ'արժէ[3]։ Վկաներն ալ Հայ պիտի ըլլան (Գլ. 57), միջինդարեան ազգայնութեան ծանօթ սկզբանց համեմատ[1], եւ բարեհամբաւ պիտի ըլլան (Գլ. 57, 60, 83, Էջ 8)։ Հաւանական է որ վկայք ալ ներկայանալու այն պարտաւորութիւնն ունենան՝ ինչ որ ամբաստանեալքն համար ըսինք (Հմմտ. Գլ. 122)։

Վկայից ցուցման կերպը նիւթական ցուցման իրաւանց պէս է, այսինքն՝ երկու կողմն ալ կրնայ վկաներ բերել, եւ դատաւորն ըստ իւր կարծեաց կ'որոշէ ասոնց ծանր կամ թեթեւ հաւատալիութիւնը (Հմմտ. Գլ. 83, 119, նաեւ 95)։

Եթէ վկայ չկայ, ամբաստանեալն իրաւունք եւ պարտք ունի անմեղութեան կամ անպարտութեան երդումն ընելու (Էջ 8, եւ Գլ. 124, հմմտ. նաեւ Գլ. 37, 38, 41)[2], Հրէական դրան-երդման եւ ռաբբունական երդման պէս[3]. ի մասնաւորի անմեղութեան երդում կրնայ ընել, եթէ ամբաստանեալն՝ աւանդապահ, անշահ փոխառու, կամ վարձակալ է եւ պարտաւորութենէ ազատ ըլլալն կը պահանջէ, վասն զի յանցաւորութեան վիճակի մէջ չէ[4]։

Երդումն, ինչպէս Հրէական իրաւանց մէջ, առանց երդմնակցի կը կատարուի (Գլ. 124, հմմտ. նաեւ Գլ. 37)։ Երդումը կ'ըլլայ եկեղեցին, խաչի վրայ[5], ամբաստանողին եւ ատենին ներկայութեամբն, ամբաստանողը նախ երդում ընողին ձեռքն երեք անգամ ջուր պիտի հեղու (Գլ. 124)։

Սահմաններու վէճերն երդմամբ չեն որոշուիր, այլ վկայիւք (Գլ. 83). եւ ընդհանրապէս չըլլար դիւրաւ երդումն ընելու ստիպել, այլ միայն եթէ ուրիշ կերպով չի կրնար իրը ցուցուիլ (Էջ 8)։ Իրէն հասկցողներուն ցուցումն ալ կը յիշուի (Գլ. 35)։

Անմեղութեան կամ յանցաւորութեան փորձերն ամենեւին չեն յիշուիր[6]։ Հոս ալ ընկալեալ քաղաքակրթական իրաւունքն ի հիմանց փոփոխութիւն յառաջ բերած է[7]։

Պարտքը պահանջելու մասին վերը պէտք եղածն ըսինք։

Փրոֆ. Յ. ԳՈՀԼԷՐ — Թրգմ. Հ. Գ. Գ.

---

[1] Սակայն հոս դէթ ամբաստանեալին համար կ'արժէ. Թալմուտական իրաւունքն ամբաստանողին կը շնորհէ փոխանորդ, տես Bloch, S. 16 f., Fassel, Gerichtsverfahren, S. 9.

[2] Համեմատէ Fassel, Gerichtsverfahren, S. 15, Bloch, S. 24 f. Անոր վրայ ի մասնաւորի ուրիշ տեղ կը խօսինք։

[3] Գլ. 57, 60, 119, Էջ 8։ Հմմտ. Երկ. Օր. ԺԷ. 6, եւ ԺԹ. 15, Թիւք ԼԵ. 30։ Հմմտ. նաեւ Մատթ. ԺԸ. 16. Յովհ. Ը. 17. Բ. Կորնթ. ԺԳ. 1. Եբր. Ժ. 28։ — Հմմտ. նաեւ ասորական-հռովմէական իրաւագիրքն § 106 (ըստ ձեռագրին Լոնտոնի, Sachau, S. 31), եւ Ա. Թգրց. ԽԱ. 10 եւ 13։

[1] Այս կէտն ի Լեմպէրկ անհանդուրժելի դէպքեր յառաջ բերաւ, անոր համար Սիկիզմունտ 1521ին հրամայեց, որ այս որոշումն միայն այն ատեն արժէ՝ երբ Հայոց մէջ է խնդիրն, բայց ոչ՝ երբ Ոչ-Հայ մը Հայու հետ դատ ընէ (Bischoff, Urkunden, Nr. 31)։ Եւ դարձեալ 1523ին (անդ 32) այս կէտն ամբողջովին վերցուեցաւ։ Գլ. 60ին մէջ կը յիշուին viri possessionati.

[2] Հայ իրաւանց § 402ին պէս, առ Հաքսդհ. Բ. 265։

[3] Հմմտ. այս մասին Bloch, S. 62 f., Blumenstein, Die verschiedenen Eidesarten nach mosaisch-talmudischem Rechte, S. 5 f. Յայտնի է թէ Միշնի երդումն կրնար միանգամայն կատարման երդումն ըլլալ, ռաբբունական երդումն կրնար ըլլուիլ ամբաստանեալին երդման դիմաց. (բայց ոչ դրան-երդումն)։

[4] Դրան-երդման գլխաւոր դէպքերն, հմմտ. Blumenstein, S. 9 f.

[5] Հմմտ. Հայ իրաւանց § 402 առ Հաքսդհ. Բ. 264։

[6] Վախթանգի վրացի օրինաց մէջ այլազգ է, ուր կը յիշուին փորձ հրաշէկ երկաթի, եռացեալ ջրոյ, մենամարտութեան եւ ձիւղքն վրան առնլու, ըստ Հաքսդհ. Բ. 199։ — Օսեթներու քով ալ կայ այսպիսի փորձեր, Dareste, Journal des Savants, 1887 էջ 291 (ըստ Քովալեւսքիի)։ Ասոնց քով կայ տակաւին երդմնակցութիւն, զոր Հայ իրաւագիրքն յայտնապէս կը մերժէ. Հմմտ. Dareste, a. a. O p. 291.

[7] Հմմտ. նաեւ Գլ. 98։

digitised by A.R.A.R.@